

УДК [179.9+27-423.77]:2-584.5

О. Г. Рогова

*кандидат філософських наук, доцент, завідувач кафедри філософії освіти
Дніпропетровського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти***ТАПЕЙНОФРОСИНЕС ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ДУХОВНОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ**

Скільки існує людство, стільки й живе мрія про мир, який дає можливість кожній людині здійснити всі її найзаповітніші задуми, реалізувати себе, розвинути таланти, розкрити свої здібності. Всупереч цій одвічній мрії, мирне життя час від часу порушується різноманітними формами ворожості, найжахливішими серед яких є збройні сутички. А останнім часом набуло поширення серед підростаючого покоління абсолютно нове явище ворожості під назвою *happy slapping* (від англ. «звучання, зняте на камеру заради розваг»), яке спочатку поширилось серед британських школярів, але з часом стало і українською реальністю. Чому діти стали такими жорстокими? Чому свідки побиття не стають на захист жертв? Чому ворожнеча, а не мир набуває обертів у дитячих стосунках? Чому ворожість між дітьми набуває таких жаклих форм втілення? У пошуках відповідей на зазначені питання постало розуміння необхідності актуалізації такої філософсько-освітньої стратегії інтеріоризації цінностей миролюбства та миротворчості, яка була б здатна стати сенсоутворюючою фундацією особистості, що спрямовує та мотивує людське життя у напрямі доброзичливості, сприяє комунікаційному розвитку особистості, збагаченню її аксіологічного горизонту, становленню духовних основ через формування навичок миролюбства та миротворчості.

Миротворчість як складову частину сучасних міжнародних відносин досліджують В. Лисак [11], О. Гогоша [6]. Аналіз миротворчості як гуманно-теологічної ініціативи має місце у О. Бородіна [4]. Доброчинне налаштування людини щодо інших через смиренномудрість у площині патристичної спадщини розглядається у С. Хоружого [14], С. Гуменюка [7].

В освітній царині фактор миру й миротворчості як провідний чинник системи громадянського виховання аналізує А. Шадріна [15]. Плекання миролюбства і толерантності на основі суб'єкт-суб'єктної, гуманістичної парадигми виховання розглядає В. Андрущенко [1]. Пріоритети мирного співіснування людства, які мають лежати в основі виховання кожної особистості, накреслені І. Бехом [2]. Про необхідність розроблення основ педагогіки миролюбства і толерантності з наголосом на повазі прав і свобод інших людей, ціннісного ставлення до життя, розв'язання конфліктів без використання будь-яких форм насильства говорить О. Клепцова [10].

Проте проблематика становлення мирності як внутрішньої духовної якості сучасної зростаючої особистості, наслідком якої є дієва миротворчість, досить слабо рефлексується у сучасній філософії освіти.

У межах статті визначимо поняття «тапейнофросинес» як особистісну духовну якість, спрямовану на формування особливого стану внутрішнього миру та шляхів його становлення, здатних допомогти сучасній зростаючій особистості в її духовному розвитку.

У сьогоднішні на запит «миротворці» Google-зображення на 99% подає фото озброєних до зубів найсучаснішим військовим зброям міцних хлопців із суворими зосередженими поглядами. Це – сучасні миротворці. Слово, у корені якого присутня оптимістична частка «мир», асоціюється, перш за все, з військовим контингентом і усім, що з цим пов'язано: збройними сутичками, смертю, біженцями, кров'ю та руйнуванням. Дійсно, нині миротворчі сили застосовуються з метою запобігання або ліквідації загрози миру і безпеці шляхом сумісних примусових дій (військова демонстрація, військова блокада тощо), якщо заходи економічного і політичного характеру виявилися недостатніми, тобто так чи інакше мир підтримується, у кращому разі, демонстрацією зброї, а в гіршому – силою збройні

методи роблять одну або обидві сторони нездатними до подальшого конфлікту та змушують прийняти умови, вироблені дипломатами. Отже, якщо зобразити миротворця, використавши загальноприйнятий символ миру – голуба, то цього голуба потрібно зодягнути в одяг кольору хакі з кулеметом у дзьобі.

Яким є образ миротворця у духовному вимірі? Як це не дивно, але він значно схожий на той, який подає Google-запит. І як це не парадоксально, але один з образів духовного миротворця – образ воїна.

Щоб зрозуміти це, повернімося до образу миротворців, які вже стали звичним фрагментом складної мозаїки за назвою «міжнародні відносини». Вже само слово «миротворець» підказує: десь є дві або більше сторін, які між собою ворогують і самостійно не можуть досягти порозуміння. Тоді їм на допомогу приходить нейтральна сторона, яка намагається усунути конфлікт і припинити ворожнечу. Причина того, що миротворці змушені брати зброю, полягає в тому, що мирні, цивілізовані методи просто не діють. Зло, жорстокість, непримиренність набули такого поширення і сили у стосунках, що іншого виходу просто немає.

Розділення людей, їх вороже протистояння має в усіх конкретних випадках безліч конкретних причин. Виявлена немирність – вираження цього розділення і протистояння. Головна причина і рушійна сила ворожнечі й немирності – крайній, нічим не стриманий індивідуалізм, пережитий як на психологічно-побутовому, так і на світоглядному рівнях. У конкретних обставинах життя крайній індивідуалізм виявляється серед людей у різноманітних наборах виключно власних значущих цілей і засобів до здійснення цих цілей. Відчуваючи себе вкрай індивідуалістично, людина розглядає інших, у кращому випадку, як матеріал, на підставі якого зручно здійснювати свої цілі (ринок – найяскравіша модель таких стосунків), у гіршому – як комплекс перешкод їх досягнення. У будь-якому разі особистісно-ціннісний підхід до іншого виключається.

Згадаємо найбільш жахливий конфлікт розділення за всю історію *homo sapiens*. Згідно зі Святим Письмом, стався він багато тисячоліть тому, коли наші пращури, створені Творцем для щасливого та мирного життя, збунтувалися. Явище немирності в акті гріхопадіння першолюднине було комплексним: розрив зв'язку з Богом, утвердження себе в протиставленні іншим і роздроблення колишніх особистісних єдності і цілісності. У бунтівній людині внутрішній розлад або немирність діє завжди і неминуче, а часто визнається на рівні особистісної моралі («я завжди правий у своїй ворожнечі»). Багатьом не з чуток відомі факти внутрішньої боротьби, які свідчать про відсутність гармонійного і досконалого внутрішнього світу. Боротьба бажань і мотивів, боротьба вольових прагнень і стримуючих дій розуму, боротьба емоційних переживань, взаємоворожих думок, боротьба покаєнних почуттів із самовиправданням, незадоволення собою і скам'яніла нечутливість засвідчують відсутність внутрішньої миру.

Так, з одного боку, в неетичних устремліннях власної волі (інтенції), а з іншого, в опорі чужим вольовим цілям і здійснюється боротьба, що викликає стан немирності. Ірраціонально запалені імпульси злостивості або хвилі неприязні, які стійко тиснуть, чи то особистісно спрямовані, чи то зовсім безадресні, створюють у душі нескінченний фон немирності. Зокрема, у багатьох це виявляється в різних формах пихатості, зарозумілості, гордовитості, які за «сприятливих» обставин набувають характеру цілком предметної боротьби, але не завжди. Проте майже завжди стан немирності супроводжує схильність до постійного засудження,

часом відкритого і агресивного, але ще більше – «про себе», не надто помітного, але майже постійного. Такими є немилучі наслідки внутрішньої немирності. І тому, як не важливо припинення ворожнечі у стосунках, перше і головне, з чого має починатися дієва мирність, – це внутрішнє умиротворення. І це не просто психологічний спокій, це якісно новий духовний стан, що є плодом добродійних зусиль.

Життєво досвідчені особи розуміють, що «дипломатичним» шляхом досягти умиротворення неможливо. Не можна «домовитись» із вадами свого характеру, своїми недобрими думками та вчинками, не можна погасити внутрішній конфлікт ані жертвопринесеннями, ані навіть обіцянками самому собі: «Ну, все, завтра, починаю поводитися чомно та мирно!»

І людство було б навечно приреченим на неможливість розв'язання даного конфлікту, якби не Миротворець, Який втрутився у цей конфлікт. У Віфлеємі народився Той, кого назвуть: «Князь миру», який своєю голгофською смертю примирив людину з Богом і дав кожній особі можливість усунути внутрішній конфлікт, народивши її до нового життя.

Але Христос не лише миротворець: він – Учитель миротворців. У Його навчанні не уникнути того образу миротворця, про який йшлося на початку нашого дослідження: це образ воїна, який зі зброєю в руках завойовує мир для інших. Святе Письмо говорить про це: «Отже, стійте, підперезавши стегна свої правдою, і зодягнувшись у броню праведності» (Еф. 6:11–14). Краще зрозуміти суть цих слів допоможе образ духовного миротворця – це духовний воїн, який веде війну за мир проти власних вад і навіть проти оточуючої його ворожнечі.

Людина стає здатною до миротворчості, коли позбувається свого власного зла, що позбавляє її миру з Богом, іншими людьми та самою собою. І завдання ця набагато складніше, ніж примирення тих, хто ворогує. Тому що набагато легше побачити відсутність миру і ворожнечу серед інших, чим знайти мир у своїй власній душі. Святий Августин Іппонський вважав, що миротворчість полягає, перш за все, у відсутності протистояння Богові, любові до ближніх і пануванні над гріховними пристрастями. Споріднені думки знаходимо у святителя Ігнатія (Брянчанінова), який зазначав: «Пряма дія смирення, або смиренномудрості, полягає в тому, що правильне поняття особистості про людство і саму себе примиряє її з собою, з людським суспільством, із його пристрастями, вадами, зловживаннями, з обставинами приватними і громадськими, – примиряє із землею та небом. Чеснота смирення отримала своє найменування від народженого нею внутрішнього серцевого миру. Коли маємо на увазі лише заспокоєний, радісний, блаженний стан, що є наслідком дії у нас чесноти, називаємо її смиренням. Коли ж маємо намір разом зі станом вказати і на джерело стану, тоді називаємо її смиренномудрістю» [8]. Апологет ісихазму святий Григорій Палама говорив, що у мирі та смиренномудрості «як у міцно огороженому раю думок зростають різного роду дерева справжньої добродійності, серед яких виступає священний чертог любові» [13, с. 269].

Отже, йдеться про те, що людина може перебувати в особливому стані внутрішнього миру, який назвемо, згідно зі східноєвропейською патристичною традицією, таким терміном, як тапейнофросинес (від грец. *ταπεινοφροσύνης* – смирення, смиренномудрість, життя «з миром»). Під *тапейнофросинесом* розумітимемо особистісну духовну якість, що формується на підставі усмирення і підпорядкування розуму й духові рухів своєї почуттєвої сфери, здатність до приборкання аморальних внутрішніх прагнень та комунікаційно руйнівних інтенцій і вчинків особистості, які здійснюються щодо *іншого* (під іншим може розумітися як Бог, так і людина), що свідчить про досягнення більш досконалого духовного стану (миротворча компетентність).

Тапейнофросинес є не просто станом психологічного спокою і навіть не легким відчуттям нейтральних радощів від відсутності ворожнечі, а є високим станом гармонії

внутрішнього світу та дружності у соціумі. «Тільки рухаючись від особистості до родини, від родини до трудових колективів, від трудових і професійних співтовариств до спільнот міських, обласних, залучаючи до цього процесу все суспільство, можна досягти конкретних результатів», – підкреслює Лука, митрополит Запорізький і Мелітопольський [12].

Тапейнофросинес може початись із постановки себе на місце іншої особи з метою відчуття можливих наслідків своїх немирних дій та усвідомлення через це невисокого рівня власних моральних досягнень у плані миротворчості. Через це можна зупинити очевидні прояви власної немирності: засудження, наклепи, боротьбу, зухвалість. Проте такі початки мирності щодо інших людей дають не просто нейтральні результати, вони несуть приємне відчуття спокою, що не має нічого спільного з байдужістю. Якщо це відчуття втілюється у подальші активні дії, миротворчість стає активною і результативною, такою, що несе доброзичливість й пряму добродійність тим, хто входить до орбіти спілкування з тапейнофросинною особистістю. Причому для нерелігійної мирності – це вище досягнення. Релігійний тапейнофросинес цьому етичному змісту миру та єдності надає вищого духовного імпульсу, і він припинає бути тільки морально-психологічним, а стає входженням в онтологічні стосунки з Творцем («Блаженні миротворці, бо вони синами Божими стануть» (Мв. 5:9)), що можуть розгорнутись до своєї вищої форми – любові до ворогів (Мв. 5:44) як прояву Божого в людині, на яку нездатна людина нерелігійна.

Окреслимо певні філософсько-освітні позиції, поза якими, на нашу думку, формування тапейнофросинесу залишаться безрезультатним.

Першим кроком на шляху формування тапейнофросинесу є безумовний його *пошук*, який матиме сенс тільки у тому разі, коли є *апріорне відчуття істинної гідності розшукуваного*. Тобто, якщо предмет пошуку не відчувається цінним, дорогим, важливим, значущим, то зростає особистість, як і доросла, пройде повз нього, навіть опинившись поруч. Тапейнофросинесу це стосується, як і будь-якої іншої чесноти. Прагнення до мирності ніколи не буде прийнятним до серця, якщо воно залишиться неусвідомленим чи особистісно неоціненим.

Тапейнофросинес може сформуватись лише як особистісно-орієнтована та *особистісно-творча діяльність*, яка є властивою самій особистості, тобто «творити» власну мирність має сама людина, що прагне оволодіти цією якістю (на кшталт: не можна навчити, можна тільки навчати). Святий Василь Великий твердив: «Душа уподібнюється своїм справам; що вона робить, те й віддзеркалюється, від того й приймає на себе вигляд» [5, с. 242]

Під час пошуку цієї ціннісної якості корисним є *нанесення* час від часу *ударів по протилежній їй ваді* – ворожнечі. Це означає, наприклад, формування навичок пригадування наслідків ворожнечі, недосконалість стосунків за наявності немирного стану. При чому, чим ясніше та постійніше відбувається аналіз власних проявів немирності, тим потужнішою буде внутрішня робота над собою, наслідком якої і буде зростання тапейнофросинесу.

Допомагатиме формуванню тапейнофросинесу і *боротьба з проявами власної пихатості та самозвеличення*, що мотивується засобами освіти та виховання. Святий Іоанн Златоуст говорив: «Скільки б ти не звеличував своє благородство, свою знаменитість, славу, ти маєш однакову природу з будь-ким, хто зранку вмивається» [9, с. 532].

Важливою умовою формування тапейнофросинесу є формування навичок *невиправдовування себе* у проявах власної немирності. У подальшому цей компонент тапейнофросинесу стає умовою її зростання і свідомо використаним правилом тапейнофросинної добродійності. Дієвість її тим більше, ніж інтенсивніше працює установка: замість самовиправдовування – рефлексія з виявом рухів внутрішньої немирності. При цьому не варто виходити за межі розумності, щоб не звинуватити себе в тому, в чому особи-

стість зовсім невинна, бо в такому разі втрачається система чистих орієнтацій, а саморефлексія перероджується у формування психологічних комплексів.

Наступною умовою формування тапейнофросинесу є здатність до *стійкого перенесення життєвих випробувань*. Відомо, що *вдячність за все, що відбувається в житті* є конкретним наслідком мирного внутрішнього стану особистості. На початку духовного зростання варто поставити особистості завдання: «Не скиглити». Але не скиглити не означає, що варто стати мужнім стоїком, мається на увазі, що зростаюча особистість має засвоїти світоглядну установку, що в будь-яких бідах та невдачах, життєвих випробуваннях людина не має зриватись на оточенні у гніві, злобі тощо, а найчастіше це бувають рідні, близькі люди. Уміння тримати себе в руках є і умовою, і ознакою становлення тапейнофросинесу.

Особистісна духовна якість, що формується на підставі усмирення і підпорядкування розуму і духові рухів своєї почуттєвої сфери, рефлексивної здатності до приборкання аморальних внутрішніх прагнень та комунікаційно руйнівних інтенцій і вчинків особистості, які здійснюються щодо *іншого* (під іншим може розумітись як Бог, так і людина), що свідчить про досягнення більш досконалого духовного стану, визначена згідно зі східнопатристичною традицією як тапейнофросинес. Окреслено напрями філософсько-освітнього супроводу формування тапейнофросинесу: як пробудження апріорного відчуття істинної гідності розшукуваного, як здійснення особистісно-творчої діяльності, як формування навичок невинного ставлення себе у немирності та зарозумілості та як здатності до стійкого перенесення життєвих випробувань із вдячністю за все, що відбувається в житті. Вони не є вичерпними і потребують подальших пошуків щодо траєкторій формування тапейнофросинесу, а також створення педагогічних технологій їх впровадження в освітню царину з метою накреслення шляхів зростання духовності особистості, а в окремих випадках – з метою сприяння припиненню культурного здичавіння підростаючого покоління з прогресуючою надлюдською жорстокістю.

Література

- Андрущенко В. Педагогіка миру: актуальність теорії та практики / В. Андрущенко // Вища освіта України. – 2014. – № 2. – С. 5–12.
- Бех І. Виховання у дітей миролюбства / І. Бех // Початкова школа. – 1999. – № 8. – С. 17–20.
- Біблія або Книги Святого письма Старого й Нового Заповіту: Із мови давньоєврейської та грецької на українську наново перекладена з нагоди тисячоліття прийняття Християнства в Україні-Русі. – [Б. в.]: Об'єднання Біблійних Товариств, 1990. – 1255 с.
- Бородин О. Отношение к войне и миру в христианстве эпохи ранней патристики (формирование христианского пацифизма) / О. Бородин // Византийские очерки. – М.: ИВИ, 1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.portal-credo.ru/site/?act=lib&id=2282>.
- Василий Великий, св. О смиренномудрии / Св. Василий Великий // Творения. – Т. 2. – СПб.: [б. и], 1911. – С. 237–243.
- Гогоша О. Проблематика сучасної миротворчості / О. Гогоша // Вісник Львівського університету. Серія «Міжнародні відносини». – 2012. – Випуск 30. – С. 121–127 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://natoua.org/index.php>.
- Гуменюк С. Культуротворчий потенціал смиренномудрія у проективному просторі давньоруської духовної традиції / С. Гуменюк // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2014. – Вип. 3. – С. 13–18 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VZhdU_2014_3_5.
- Игнатий (Брянчанинов), еп. Полное собрание творений / Еп. Игнатий (Брянчанинов). – М.: Паломникъ, 2002. – Т. 4: Аскетическая проповедь. – 783 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://apologet.spb.ru/ru/370.html>.
- Иоанн Златоуст, св. О смиренномудрии (Слово 7) / Св. Иоанн Златоуст // Полное собрание творений в 12 т. – Т. 12. – Кн. 2. – М.: Издание ТСЛ, 2004. – С. 528–534.
- Клепцова Е. Психология и педагогика толерантности / Е. Клепцова. – М.: Академический Проект, 2004. – 176 с.
- Лисак В. Миротворчість в сучасних міжнародних відносинах / В. Лисак // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія. – 2015. – № 2. – С. 24–33 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdufsp_2015_2_6.
- Лука, Митрополит Запорізький і Мелітопольський. Якщо ми хочемо миру в країні – необхідно починати з пошуку миру всередині себе / Митр. Лука // Запорізька єпархія УПЦ: офіційний сайт. – Запоріжжя, 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.church.ua/2017/03/08/mitropolit-zaporizkij-i-melitopolskij-luka-yakshho-mi-xochemo-miru-v-krajini-neobxidno-pochinati-z-poshuku-miru-vsereidini-sebe>.
- Палама Григорий, св. Ко всечестной во инокинях Ксении, о страстях и добродетелях / Св. Григорий Палама // Добротолюбие: [в 5 т.] перевод с греческого святителя Феодана Затворника. – М.: Сретенский монастырь, 2004. – Т. 5. – С. 249–274.
- Хоружий С. К феноменологии аскезы / С. Хоружий. – М.: Издательство гуманитарной литературы, 1998. – 352 с.
- Шадріна А. Громадянське виховання в душі миру й миротворчості в сучасних українських реаліях / А. Шадріна // Науковий вісник. Серія «Філософія». – Харків: ХНПУ, 2016. – Вип. 47 (частина II) – С. 154–160.

Анотація

Рогова О. Г. Тапейнофросинес як складова частина духовного становлення особистості. – Стаття.

У статті розглядається проблематика становлення мирності як внутрішньої духовної якості сучасної зростаючої особистості, наслідком якої є дієва миротворчість. Запропоновано визначення поняття «тапейнофросинес» як особливого стану мирності внутрішнього світу та дружності у соціумі, на підставі якого може розвиватись активна миротворчість, що свідчить про досягнення більш досконалого духовного устрою. Окреслено окремі філософсько-освітні напрями формування тапейнофросинесу: як пробудження апріорної усвідомленості щодо істинної цінності та гідності розшукуваного, як здійснення особистісно-творчої діяльності із засвоєнням навичок миротворчої компетентності, як формування навичок рефлексивного самоаналізу щодо невинного ставлення себе у стані немирності та зарозумілості у ставленні до інших, як здатності до самокерування та стійкого перенесення життєвих випробувань із вдячністю за все, що відбувається у житті.

Ключові слова: мирність, миротворчість, духовна якість, особистість, освіта.

Аннотация

Рогова О. Г. Тапейнофросинес как составляющая духовного становления личности. – Статья.

В статье рассматривается проблематика становления мирности как внутреннего духовного качества современной растущей личности, следствием которой является действенное миротворчество. Предложено определение понятия «тапейнофросинес» как особого состояния внутренней мирности и внешней дружественности в социуме, на основании которого может развиваться активное миротворчество, свидетельствующее о достижении более совершенного духовного устройства. Обозначены отдельные философско-образовательные направления формирования тапейнофросинеса: как пробуждения апріорного осознания истинной ценности и достоинства искомого, как личностно творческой деятельности по усвоению навыков миротворческой компетентности, как формирования навыков рефлексивного самоанализа относительно неоправдывания себя в состояниях немирности и превращения по отношению к другим, как способности к самоуправлению и стойкому перенесению жизненных испытаний с благодарностью за все, происходящее в жизни.

Ключевые слова: мирность, миротворчество, духовное качество, личность, образование.

Summary

Rogova O. G. Tapainefroxines as a constituent of the spiritual becoming of personality. – Article.

In this article are considered the problems of the formation a peacefulness as the spiritual quality of the modern growing personality. The results of this quality have to an effective peacemaking. Are offered the definition of the tapainefroxines as the special peaceful state of the internal world and the friendliness in society. The tapainefroxines can be the basis for the development of the active peacemaking that is the testimony of achievement of more perfect spiritual mode. Are proposed

some philosophical-educational directions for the forming of the tapainefroxines as a priori awakening of the consciousness of the true value and dignity of this quality; as the implementation of personal and creative activity for the assimilation of the peacemaking competence; as the formation of the skills of the reflexive introspection for not justify practice oneself in the inner strife and arrogance states in the relation with others, as the ability of the endurance in the living hardships with the thankfulness for everything that happens in the life.

Key words: peacefulness, peacemaking, spiritual quality, personality, education.